

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

МАКАРЧУК ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 37(07) (477) + 37. 035. 3

**Продуктивна праця в досвіді шкіл України
(60-70-ті роки ХХ століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини, професор кафедри дошкільної
педагогіки і психології.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Сидоренко Віктор Костянтинович,
Інститут професійно-технічної освіти АПН України,
директор;

кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник

Тименко Володимир Петрович,
Інститут педагогіки АПН України, старший науковий
співробітник лабораторії трудової підготовки і
політехнічної творчості.

Провідна установа - Кіровоградський державний педагогічний університет
імені В. Винниченка, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться “16” листопада 2006 р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.053.01 Національного педагогічного університету імені
М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “10” жовтня 2006 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трудова діяльність людини поряд із суспільними відносинами, духовною культурою і матеріальним виробництвом, причиною й наслідком якого вона є, відіграє важливу роль у розвитку цивілізованого суспільства. Цим зумовлена об'єктивна необхідність в удосконаленні трудової підготовки учнів загальноосвітньої школи, переорієнтації ставлення до такої підготовки, оскільки помітною є тенденція відчуження учнів від праці. До чинників, що негативно впливають на ставлення учнів до трудової діяльності, належить і значне зниження життєвого рівня переважної більшості населення, до якого призвела глобальна економічна криза в Україні. Це дало поштовх для кардинальних змін мотивації праці в учнів, вплинуло на їх професійні уподобання (вони набули комерційного характеру) і вивело матеріальні мотиви праці на перший план. На гальмування практичної підготовки учнів до праці значною мірою впливає скорочення навчального часу, відведеного на трудове навчання; це, в свою чергу, знижує ефективність її впливу на фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості школяра. Ми поділяємо думку міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка стосовно того, що вилучення продуктивної праці з тріади “Освіта – наука – виробництво” є недоцільним, оскільки підготовка до праці повинна стати невід'ємною частиною навчального процесу.

Концепція профільного навчання вимагає розробки якісно нового проектно-технологічного підходу до трудової підготовки школярів, наукового обґрунтування місця і значення продуктивної праці в ній для професійного самовизначення учнів, їх фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку.

Одним із напрямків у розв'язанні цих завдань є вивчення досвіду, кращих надбань трудової підготовки у минулі роки. Як показав аналіз емпіричного досвіду організації продуктивної праці в школі, особливо значущими для впровадження продуктивної навчально-виробничої діяльності були 60–70-ті роки ХХ століття. Саме в цей період у системі українського шкільництва почали утверджуватися учнівські виробничі і ремонтні бригади, шкільні лісництва, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, в яких трудова діяльність набула продуктивного характеру.

У середині 60-х років продуктивна праця розглядалася переважно як засіб морального, інтелектуального, естетичного виховання учнів, свідомого вибору ними майбутньої професії. Трудова підготовка передбачала включення учнів до праці не лише виробничого, а й навчального характеру в класах, шкільних лабораторіях, що забезпечувало реальний зв'язок вивчення основ наук з продуктивною працею.

Нові форми організації продуктивної праці учнів, які з'явилися в 60-х роках минулого століття, набули широкого використання в кінці 70-х і на початку 80-х років. Так, у другій половині ХХ століття у самодостатніх педагогічних системах В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка продуктивна праця розглядалася як засіб гармонійного розвитку особистості. У продуктивній праці видатні педагоги вбачали два важливих аспекти: перший - це усвідомлення взаємозв'язку людини з природою (особистісна сторона праці, в якій виявляються індивідуальні нахили, творчість, майстерність), другий - створення матеріальних цінностей для суспільства (суспільна сторона продуктивної праці).

Модернізаційні зміни в системі національної освіти, зокрема профілізація школи третього ступеня відповідно до парадигми особистісно зорієнтованого навчання, зумовлюють потребу у вивченні емпіричного досвіду організації продуктивної праці

учнів у 60-70-ті роки ХХ століття. Дослідження організаційно-педагогічних засад продуктивної праці учнів, розроблених та апробованих у вітчизняних і зарубіжних педагогічних технологіях 60–70-х років минулого століття, є актуальною проблемою історії педагогіки. Продуктивна праця є саме тим педагогічним засобом, який сприяє оновленню технологічної освіти і забезпеченню професійного самовизначення учнів у процесі їх трудової підготовки.

Проблема продуктивної праці учнів у педагогічній теорії і практиці загальноосвітньої школи упродовж минулих століть розглядалася як один із найважливіших засобів різнобічного й гармонійного розвитку молодого покоління. Тривалий час вона перебувала в центрі уваги П.П. Блонського, Н.К. Крупської, А.В. Луначарського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського.

Різним аспектам продуктивної праці присвячено монографії, дисертаційні дослідження вітчизняних учених Й.М. Гушулей, В.Г. Кузя, В.М. Кухарського, Г.Є. Левченка, В.М. Мадзігона, Н.Г. Ничкало, А.М. Пашинського, Б.О. Попова, Д.Л. Сергієнка, В.К. Сидоренка, Д.А. Сметаніна, Д.М. Тарнапольського, В.П. Тименка, І.Г. Ткаченка, Д.О. Тхоржевського, М.Д. Ярмаченка.

Значний внесок у розробку проблеми виховання засобами продуктивної праці зробили російські науковці Ю.П. Аверичев, П.Р. Атутов, С.Я. Батишев, якими досліджено методологічні аспекти проблеми трудової підготовки учнів; питання організації суспільно корисної продуктивної праці висвітлено А.І. Воробйовим, В.О. Поляковим.

Зміст та форми організації продуктивної праці учнів досліджувалися вченими у контексті професійного вибору учнями особистісно-ціннісних напрямів трудової діяльності. Вагомий доробок у вирішенні проблеми професійно спрямованої трудової підготовки належить Ю.З. Гільбуху, Р.Н. Гуревичу, В.Є. Кавецькому, М.С. Янцуру (профдіагностика та профконсультації у процесі професійного самовизначення учнів). Сучасні науковці С.В. Лісова, Р.І. Лучечко, С.В. Мельников, Н.О. Пасічник, Р.Ф. Пустовіт та інші все більше уваги приділяють вихованню в учнів господарської культури та проектної творчості.

Мотивація і методологічні особливості виховання та розвитку особистості школяра у процесі продуктивної праці розглядалися у дослідженнях психологів І.Д. Беха, Є.П. Верещака, В.І. Войтка, Ю.З. Гільбуха, В.В. Клименка, В.О. Моляко.

Сучасна теорія трудової підготовки школярів потребує обґрунтування змісту і класифікації організаційних форм продуктивної праці, апробованих практикою загальноосвітніх шкіл 60-70-х років ХХ століття, уточнення та адекватного формулювання сутності поняття “продуктивна праця”, співвіднесення емпіричного досвіду 60-70-х років з етапами становлення і розвитку ідеї щодо продуктивної праці в контексті української педагогічної думки.

До цього часу залишаються недостатньо науково обґрунтованими потенційні можливості вітчизняної теорії і практики організації продуктивної праці школярів періоду 60–70-х років ХХ століття. Актуальність дослідження посилюється у зв’язку з впровадженням профільного навчання у старшій школі.

Враховуючи потенційні можливості продуктивної праці у сучасній технологічній підготовці учнів, а також суперечності, які склалися між потребами школярів у продуктивній праці і реальним їх забезпеченням у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи та відсутністю фундаментальних педагогічних досліджень з питань організації продуктивної праці перших десятиліть другої половини

XX століття, обрано тему дисертаційного дослідження: **“Продуктивна праця в досвіді шкіл України (60–70-ті роки XX століття)”**.

Хронологічні рамки дослідження – 60–70-ті роки XX століття. Нижня межа зумовлена введенням в українську школу обов’язкового десятирічного навчання і пошуком нових організаційних форм продуктивної праці учнів, а верхня – помітним піднесенням інтересу педагогічної громадськості до виробничого навчання із залученням учнів до різних видів продуктивної праці.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною роботи наукової лабораторії “В.О. Сухомлинський і школа ХХІ століття” Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, діяльність якої координується АПН України. Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 27.12.2000 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 20.02.2001 р.).

Об’єкт дослідження – процес трудової підготовки учнів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – зміст та форми організації продуктивної праці учнів загальноосвітньої школи у 60–70-х роках XX століття.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних надбань і досвіду організації продуктивної праці учнів у школах України в 60–70-х роках XX ст. та з’ясування потенційних можливостей їх використання для організації навчання за технологічним профілем у сучасній українській школі.

Згідно з предметом і метою визначено такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати теоретичні основи й емпіричний досвід продуктивної праці учнів української загальноосвітньої школи 60–70-х років XX століття;
- виокремити та охарактеризувати етапи організації продуктивної праці учнів загальноосвітніх шкіл, відповідно періодизації розвитку української педагогічної думки (за О.В. Сухомлинською);
- вивчити й узагальнити новаторські підходи до організації учнівської продуктивної праці в авторських школах В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка;
- науково обґрунтувати перспективи трансформації досвіду 60-70-х років минулого століття щодо організації продуктивної праці учнів у профільну підготовку в умовах реформування української освіти та впровадження ринкової економіки.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають концепції матеріальної культури як технологічного аспекту суспільного процесу (В.Є. Давидович, Ю.А. Жданов, М.С. Каган, Е.С. Маркарян, З.І. Файнбург) і як засобу особистісного становлення людини, вдосконалення індивідів у процесі предметно-перетворювальної діяльності (Е.А. Баллер, Л.Б. Коган, В.М. Межуєв); теоретичні положення про технологізацію освіти й удосконалення професійного розвитку особистості (І.А. Зязюн, В.М. Мадзігон); принцип єдності свідомості і діяльності (О.М. Леонт’єв, С.Л. Рубінштейн); особливості періодизації розвитку української педагогічної думки (О.В. Сухомлинська); теоретичне положення про міжпредметні зв’язки трудового навчання з іншими навчальними дисциплінами (П.Р. Атутов, С.Я. Батишев); наукове обґрунтування ролі праці у різнобічному розвитку особистості (В.О. Сухомлинський, І.Г. Ткаченко, Д.О. Тхоржевський).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи**: теоретичний, за допомогою якого проаналізовано й узагальнено наукові положення про сутність продуктивної праці; порівняльно-зіставний, який дозволив провести зіставлення і порівняння подій, явищ і фактів стосовно змісту і форм організації продуктивної праці учнів в 60-х і 70-х роках; історико-генетичний, на основі якого проаналізовано педагогічні, соціально-економічні умови виникнення та розвитку ідеї поєднання навчання з продуктивною працею, встановлено наукові погляди на цю проблему; за допомогою обсерваційного - досліджено особливості функціонування навчальних закладів з різними видами трудової діяльності та з'ясовано їх результативність у контексті досліджуваної проблеми.

Джерельну базу дослідження становлять: історико-педагогічні джерела: рукописні, архівні матеріали Павлівської та Богданівської (Кіровоградської обл.) і Сахнівської (Черкаської обл.) шкіл; експонати Державного педагогічно-меморіального музею В.О. Сухомлинського, розміщеного в Павлівській середній школі; документи сімейного архіву, статті, науково-педагогічні праці В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка та О.А. Захаренка; філософська, психолого-педагогічна, методологічна література; монографії, докторські та кандидатські дисертації, автореферати, наукові статті та наукові звіти в періодичних виданнях, журналах, присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Вперше узагальнено теоретичні надбання й емпіричний досвід організації продуктивної праці учнів української загальноосвітньої школи, що дозволило визначити 60-70-ті роки ХХ ст. як період її найвищого піднесення. Встановлено особливості організації продуктивної праці у відомих сільських авторських школах В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка, що полягають у виявленні та створенні педагогічних умов, необхідних для продуктивної праці школярів.

Доведено, що у 60-70-х роках ХХ ст. продуктивна праця учнів, модернізована новими ідеями її організації, стала ефективним засобом для профорієнтації і професіоналізму, проектної творчості і політехнізму, забезпечення суспільних потреб у компетентних працівниках.

Виявлено ефективні форми організації продуктивної праці учнів у 60-70-х роках (учнівські виробничі бригади, табори праці і відпочинку, шкільні лісництва тощо). Уточнено зміст поняття “продуктивна праця” у контексті сучасної соціально-економічної ситуації та особистісно зорієнтованої української освіти. У науковий обіг введено нові матеріали із особистого архіву І.Г. Ткаченка, документи діяльності Яворівської загальноосвітньої школи Івано-Франківської області.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці змісту і методики профільної технологічної підготовки старшокласників у сучасній 12-річній школі, у системі перепідготовки вчителів трудового навчання, організації науково-практичних семінарів з питань розвитку освітньої галузі “Технології”. Зібраний та узагальнений матеріал дослідження можна використовувати у процесі вивчення у вищих педагогічних навчальних закладах таких курсів, як “Основи теорії трудової підготовки”, “Основи підприємницької діяльності школярів”. Результати дослідження, що стосуються перспектив розвитку продуктивної праці, можуть використовуватися вчителями трудового навчання у школах, де впроваджується технологічний профіль, для організації сучасних форм трудової діяльності учнів різного віку; керівниками загальноосвітніх шкіл і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів з метою впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних класів.

Запропоновано перспективні шляхи трансформації досвіду організації продуктивної праці учнів у 60-70-х роках в сучасну профільну підготовку старшокласників.

Вірогідність та надійність наукових положень і висновків, сформульованих у результаті проведеного дослідження, обумовлюються широтою використаної джерельної бази, системним аналізом історико-педагогічних фактів та явищ; застосуванням комплексу взаємодоповнюваних методів наукового пошуку, адекватних меті, предмету й конкретним завданням дослідження.

Особистий внесок. У спільній з В.В. Мадзігоном монографії авторськими є розділи “Проблема продуктивної праці учнів у педагогічній теорії і практиці загальноосвітньої школи” та “Розвиток продуктивної праці учнів в умовах реформування української освіти”.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження обговорювалися в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на засіданнях кафедри педагогіки, науково-дослідної лабораторії “В.О. Сухомлинський і школа ХХІ століття”, аспірантських семінарах (2002-2006). Матеріали дослідження висвітлювалися у виступах автора на Міжнародних конференціях - “Проблеми розвитку системи соціальної роботи та неперервної освіти в Україні та зарубіжжі” (Чернівці, 2002), “Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в ХХІ столітті” (Умань, 2003); на VII Всеукраїнських читаннях “В.О. Сухомлинський і сучасність” (Одеса, 2001) та X Всеукраїнських педагогічних читаннях “Василь Сухомлинський і сучасність: особистість учителя” (Київ – Кіровоград – Павлиш – 2003); на Всеукраїнській науково-практичній конференції “До витоків становлення української педагогічної науки” (Умань, 2002), міжвузівській конференції “Проблеми розвитку регіонального бізнесу та управління” (Вінниця, 2002).

Основні положення і результати дисертаційного дослідження впроваджено у практику роботи Бориспільського міжшкільного навчально-виробничого комбінату трудового навчання та професійної орієнтації учнів (довідка № 25 від 30.01.2006 р.), Яворівської загальноосвітньої школи I-III ступенів (довідка № 12 від 03.03.2006 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка №133/01 від 14.02.2006 р.) та Бориспільського ліцею “Дизайн-освіта” імені Павла Чубинського Київської області (довідка № 25 від 30.01.2006 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено в колективній монографії, 12 одноосібних публікаціях автора, з них 9 - у фахових виданнях з педагогічних наук.

Обсяг і структура дисертації. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 231 сторінку (з них – 177 сторінок основного тексту). Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (290 найменувань, із них 12 архівних справ) та додатків (на 29 сторінках). У роботі вміщено 1 рисунок, 8 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об’єкт, мету, завдання, методи і методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, окреслено джерельну базу дослідження, подано відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** – “*Продуктивна праця як проблема педагогічної теорії і шкільної практики*” – розкрито роль продуктивної праці у повноцінному розвитку особистості, проаналізовано теоретичні основи та емпіричний досвід зазначеного виду

праці в українській загальноосвітній школі радянського періоду. На основі аналізу історико-педагогічної літератури з проблеми дослідження виокремлено теоретичні положення, що не втратили актуальності в наш час і є співзвучними з нинішнім баченням проблеми, сучасними освітньо-виховними трансформаціями та протиріччями, зокрема підкреслюється необхідність зв'язку продуктивної праці з ремеслами і мистецтвом, бо “той, хто знає більшу кількість мистецтв і ремесел, користується більшою повагою” (Т. Кампанелла); наголошується, що сучасна школа повинна “знати майже всі галузі землеробства, промисловості, наук і мистецтв” (Ш. Фур'є); кожна людина знайде щастя у “сродній праці”, що сприятиме розвитку її творчих можливостей та духовних сил (Г.С. Сковорода).

Важливість взаємозв'язку праці з мистецтвом підкреслював К.Д. Ушинський. Німецький педагог-реформатор Г. Кершенштейнер вважав основою формування “ідеальної людини” продуктивну працю, пов'язану з народними ремеслами. Актуальною і сьогодні є його думка про те, що школа повинна готувати молодь до служіння своєму народу через корисну працю.

Ідею поєднання продуктивної праці з ремісничою творчістю підтримували П.П. Блонський, А.В. Луначарський. Ремісничий підхід до продуктивної праці на початку ХХ ст. в Україні, Німеччині та інших країнах Західної Європи розглядався як прояв професіоналізму.

Трудова школа в Україні у 1920 р. ХХ ст., на думку С.О. Сірополка, була перейнята характером професіоналізму, тоді як у Росії школа була політехнічною. С.А. Ананьїн указував на суперечність підходів до організації продуктивної праці учнів в українському і російському шкільництві. Він зазначав, що російському політехнізму в Україні протиставлено професійність. Українська педагогічна думка плекала ідею Г.С. Сковороди про “сродну працю”, професіоналізм молодого покоління формувався засобами традиційних народних ремесел. В організації продуктивної праці учнів українських шкіл зберігалось поєднання професіоналізму й політехнізму. Але адміністративними засобами таке поєднання було підмінено політехнізмом, неприродним для освітньої української традиції з розвиненими осередками народних ремесел і промислів. Художньо-промисловий напрям продуктивної праці вважався “буржуазно-націоналістичним”, “небезпечним”. Коли у 1937 р. ремісничі форми художньо-промислового виробництва почали відроджуватися у шкільних майстернях з “кустарною, примітивною технікою”, то урядовою постановою (“Про скасування викладання праці як самостійного предмета” від 23 лютого 1937 р.) було прийнято рішення вилучити з переліку шкільних предметів трудове навчання, оскільки у школі прищеплювалися неправильні уявлення про “сучасне індустріально-соціалістичне виробництво”.

Українська школа радянського періоду мала назви “трудова”, “політехнічна”, а пізніше – “школи з виробничим навчанням”. Економічно доцільною продуктивна праця була у школах-комунах та літніх майданчиках періоду громадянської війни, а в роки суцільної колективізації і розбудови промислового виробництва отримала індустріальне спрямування. У 30-х роках поширилося прикріплення шкіл до промислових і сільськогосподарських підприємств на основі угод, зміцнювалася матеріально-технічна база для продуктивної праці учнів, створювалися піонерські машино-тракторні станції, шкільні майстерні і робочі кімнати, виділялися шкільні земельні ділянки. Заохочувалася творчість юних натуралістів і юних техніків.

У ході аналізу емпіричного досвіду продуктивної праці учнів радянської школи простежується як виховний, так і економічно доцільний, утилітарно прагматичний підхід до її організації.

У дослідженні аналізу підлягало наукове розуміння сутності поняття “продуктивна праця”. Встановлено зміни у трактуванні цієї дефініції впродовж ХХ і початку ХХІ століття. Так, в “Українській радянській енциклопедії” (1987 р.) сутність дефініції “продуктивна праця” розглядається як категорія марксистської політичної економії, що характеризує працю робітників виробничої сфери, якою створюється як необхідний, так і додатковий продукт, і водночас працю, що визначає форми тих виробничих відносин, у системі яких вона здійснюється. Такий суто виробничо-економічний підхід унеможливив розуміння учнівської продуктивної праці як засобу різнобічного розвитку особистості, оскільки не передбачав можливостей для творчої активності школярів, здійснення профорієнтації відповідно до природних задатків учнів.

На основі аналізу психолого-педагогічної, соціальної та економічної літератури, враховуючи наявність техніко-економічних характеристик продуктивної праці і сучасного культурологічного підходу до визначення її сутності як засобу створення матеріально-художньої культури і повноцінного розвитку особистості, було прийнято робоче визначення *продуктивної праці* як діяльності, наслідком якої є утилітарна та естетична результативність трудових дій, завдяки якій досягається створення матеріально-духовних цінностей, забезпечується відповідність змісту праці особистісно значущим напрямом життєдіяльності людини. Продуктивна праця учнів ґрунтується на принципах профорієнтації і професіоналізму, проектної творчості і політехнізму та може бути основою для організації профільної підготовки старшокласників.

У другому розділі – *“Розвиток продуктивної праці учнів українських шкіл у 60–70-х роках ХХ століття”* – виокремлено та охарактеризовано етапи розвитку продуктивної праці у хронологічних межах ХХ століття, узагальнено найважливіші положення теоретичної спадщини та емпіричного досвіду В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка щодо організації продуктивної праці учнів.

Особливістю періодизації шкільної продуктивної праці радянського періоду є прищеплення цінностей комуністичної ідеології, з яких було вилучено етнопедагогічну складову (О.В. Сухомлинська). Основними періодами організації продуктивної праці називають такі хронологічні проміжки: I - 1920–1933 р.р.; II - 1933–1958 р.р.; III - 1958–1990 р.р.; IV - з 1990 р. 1920–1933 роки одержали назву періоду романтизму продуктивної праці, результатом якого стало виникнення колективістської школи-господарства А.С. Макаренка з елементами орієнтації на світ професій, модифікованим змістом традиційних українських трудових свят, політехнізмом. Педагогічний досвід продуктивної праці макаренківського типу трансформувалася протягом усіх етапів розвитку українського шкільництва й особливого відродження набув у авторських школах В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка.

Впровадження продуктивної праці учнів у 1933–1950 р.р. розглядається як період авторитарної політехнізації. Трудова політехнічна школа була повністю підпорядкована стихійним командно-адміністративним впливам державних органів управління. Продуктивна праця зазначеного періоду характеризувалася економічною доцільністю, утилітарно-прагматичною спрямованістю, але була позбавлена національної своєрідності, проектної творчості, профорієнтації.

1958–1985 р.р. називають періодом гуманізації продуктивної праці в окремих педагогічних системах українських шкіл.

У роботі проаналізовано теоретико-прикладні положення праць В.О. Сухомлинського про необхідність взаємодоповнюваності розумової і фізичної праці учнів з метою їхньої соціалізації, виховання громадянської активності. Український педагог-гуманіст продуктивну працю вважав ефективним засобом розвитку духовного життя вихованців, прагнучи, щоб вона захоплювала думки і почуття учнів, тобто була такою, що “не була механічним прикладанням зусиль, а діяльністю розуму, вирішенням серйозних завдань” (В.О. Сухомлинський). Повноцінне становлення активної особистості, на думку В.О. Сухомлинського, відбувається за допомогою залучення учнів до предметно-перетворювальної діяльності, продуктивної праці. До основних принципів, які забезпечували в його досвіді поетапне зближення навчальної і продуктивної праці учнів, належать: об’єднання пізнавальних зусиль у трудовому колективі (політехнізм); досягнення дослідницьких цілей (проектна творчість); оволодіння вміннями і навичками продуктивної праці і довготривалий характер трудової діяльності (професіоналізм); створення матеріальних цінностей індивідуальної значущості для особистості (профорієнтація).

В.О. Сухомлинський використовував термін “матеріальні цінності” в контексті із сутністю продуктивної праці, розрізняючи цінності матеріально-художні і матеріально-технічні. Продуктивна праця, яка забезпечує створення утилітарних і художніх матеріальних цінностей, на його думку, має всеохоплюючий характер. Незалежно від природних нахилів до інтелектуальної або художньої діяльності, учень повинен брати участь у продуктивній праці. Український педагог-гуманіст вважав, що в умовах машинного виробництва ручна праця і її виховне значення не зникне, а підніметься на новий, складніший щабель, оскільки потреба в координації сенсомоторних дій залишається незмінною у будь-якому виробництві.

Аналіз педагогічного досвіду В.О. Сухомлинського засвідчує, що у Павлівській школі учнів спрямовували на безпосереднє створення матеріальних цінностей у процесі продуктивної праці, підкреслювалася її особистісна сторона: професіоналізм, що виражається в майстерності; творчість, що виявляється у проектуванні; врахування індивідуальних нахилів у процесі профорієнтації. Водночас заохочувалося створення матеріальних цінностей для суспільства. В.О. Сухомлинський теоретично обґрунтував і практично апробував педагогічні шляхи формування активної життєвої позиції особистості у процесі продуктивної праці, поєднав її суспільну та особистісну значущість; впровадив ідею інтеграції знань з сільськогосподарського виробництва і природничих дисциплін як неодмінної умови підвищення виховної ролі трудового навчання та виховання.

Доцільними формами продуктивної праці у його педагогічній системі були: учнівські виробничі бригади, ланки високої продуктивності праці, змішані та сімейні екіпажі, творча робота в гуртках за інтересами.

У педагогічній спадщині І.Г. Ткаченка основною рисою особистості є внутрішня потреба у творчій праці. Сільськогосподарське дослідництво, як вид проектно-творчої діяльності, у Богданівській середній школі, в якій педагог пропрацював 35 років, широко поєднувалося з продуктивною працею учнів. Заслуговує на увагу та обставина, що процес оволодіння проектувальною діяльністю І.Г. Ткаченко пропонував здійснювати поетапно: проектні дослідження навчально-практичного характеру (підтвердження достовірності наукових рекомендацій); проекти навчально-пізнавального спрямування (впровадження нових наукових знань у практику); проектно-дослідна діяльність творчого рівня (самостійне опрацювання інформації та організація дослідження). За допомогою такого підходу, крім проектно спрямованості

продуктивної праці, створювалися соціально-психологічні передумови вибору майбутньої професії. Завдяки багатогранності сільськогосподарських спеціальностей існувала реальна можливість для профорієнтації і професійного самовизначення у процесі продуктивної праці у складі учнівської виробничої бригади.

Школа-господарство І.Г. Ткаченка ввійшла в історію педагогіки, оскільки тут вперше в СРСР було запроваджено й експериментально перевірено ефективність таких форм організації трудового навчання і виховання, як учнівська виробнича бригада, табір праці і відпочинку на базі сільськогосподарського виробництва. Досвідом І.Г. Ткаченка доведено, що праця в учнівській виробничій бригаді є ефективним способом підготовки випускників школи до праці у сфері матеріального виробництва.

Гуманістичною спрямованістю відзначалася продуктивна праця учнів Сахнівської школи-толоки О.А. Захаренка, де приділяли належну увагу всім напрямкам профорієнтації, реалізувалася ідея зближення школи з життям. Вивчення досвіду роботи цього навчального закладу дозволило встановити чинники успішної соціальної адаптації учнів - тісний взаємозв'язок школи з сім'єю і громадськістю, що підсилює матеріальну базу трудової діяльності учнів; організація толоки – спільної продуктивної праці учнів і батьків; виробничі відносини школи з місцевими сільськогосподарськими підприємствами, активна участь учнів у виготовленні продукції для потреб фабрики, заводу, колгоспу.

О.А. Захаренко належить до педагогів-гуманістів, котрі не схвалювали і не підтримували засилля академізму у школі, домінування вербальних методів навчання і виховання над ілюстративними й практичними. Щоб уникнути примусовості у трудовій діяльності учнів, він розробив організаційно-педагогічні умови продуктивної праці на основі самоуправління з постійними ігровими елементами. Створення у Сахнівській школі осередків різнопрофільної продуктивної праці з сільськогосподарського дослідництва, робота у шкільних цехах, участь учнів у будівництві навчально-виховного комплексу спільно з учителями та батьками, сприяли підвищенню її ролі у навчанні, вихованні і розвитку особистості.

Отже, досвід шкільних колективів, очолюваних видатними вченими В.О. Сухомлинським, І.Г. Ткаченком, О.А. Захаренком, а також багатьох інших підтвердив правильність теоретичних положень, що ефективно виховання молоді можливе тільки за умови поєднання навчання із виконанням ділових завдань та продуктивною діяльністю учнів.

Аналіз спадщини українських педагогів-гуманістів другої половини ХХ століття В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка показує, що вони керувалися науково обґрунтованими принципами та вимогами до трудового виховання і на практиці продемонстрували потенційні можливості продуктивної праці учнів, спрямованої на створення матеріальних цінностей для суспільства і формування особистості.

У третьому розділі – “Розвиток продуктивної праці учнів в умовах реформування української освіти” - узагальнено сучасний передовий досвід організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів у новаторських школах України, намічено перспективи розвитку продуктивної праці учнів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах. Науково обґрунтовано перспективи трансформації досвіду продуктивної праці учнів 60-70-х років ХХ століття у профільну підготовку старшокласників у ХХІ ст.

На основі аналізу функціонування шкіл педагогів-новаторів 60-70-х років ХХ століття, сучасного досвіду і стану розвитку промислового та аграрного виробництва

з'ясовано особливості організації продуктивної праці школярів, виявлено характерні ознаки і можливості залучення учнів міської та сільської місцевості до систематичної трудової діяльності. Встановлено, що в умовах ринкової економіки особливого значення набуває праця школярів як навчальна, так і продуктивна, оскільки школа готує майбутнього громадянина до життя і праці в умовах ринкової держави.

Відзначено, що для сільської школи характерна близькість до сільськогосподарського виробництва і живої природи (“природної технології”), наявність безпосереднього контакту з технологіями, матеріалами, засобами праці, механізмами, енергетичними джерелами, основами економічних відносин, тобто вона має всі ознаки політехнізму, що є одним з принципів продуктивної праці 60-70-х років ХХ століття.

В той же час сучасна школа, як важливий соціальний осередок, має всі можливості для впровадження національних традицій трудового виховання, пов'язаних з художньо-промисловим виробництвом, проектно-художньою трудовою діяльністю. Свідченням цього є новітній досвід організації продуктивної праці, започаткований на Івано-Франківщині, Закарпатті, де традиційно функціонують центри українських народних промислів, школи № 1 м. Долини, Яворівської і Химчинської шкіл на Івано-Франківщині, Янівської школи № 1 Львівської області, а також міжшкільних навчально-виробничих комбінатів Закарпаття. З'ясовано, що досвід такої професійно-орієнтованої продуктивної праці важливо впроваджувати в загальноосвітні навчальні заклади, ПТУ, ВПНЗ.

Встановлено, що на сучасному етапі поряд з історичними формами продуктивної праці набувають розвитку нові, що вписуються у ринкові відносини, активізувався їх пошук у науці та практиці (госпрозрахункові майстерні, кооперативи, арендні бригади, шкільні заводи, цехи). Трудове виховання в умовах ринкових відносин – це процес, який має стати засобом реалізації основних принципів і завдань виховання у національній системі освіти, сприяти формуванню особистості нової доби, що володіє необхідною сумою знань про ринкову економіку та може знайти застосування власним здібностям у системі виробництва.

З'ясовано, що навчальні дисципліни педагогічного університету передбачають оволодіння майбутніми учителями трудового навчання знаннями про характер і зміст продуктивної праці в сучасних умовах, історію виникнення великої промисловості в умовах фабрично-заводського виробництва. З метою удосконалення знань студентів та реалізації їх на практиці при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини було створено гурток “Народні майстри”.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено наукове узагальнення організації продуктивної праці учнів у 60-70-х роках ХХ ст. та окреслено перспективи використання наукового здобутку у сучасних умовах.

Одержані у процесі дослідження результати дають підстави для таких загальних висновків.

1. На основі теоретичного узагальнення ідей вітчизняних та зарубіжних педагогів стосовно поєднання навчання з продуктивною працею учнів визначено, що характерними особливостями емпіричного досвіду організації продуктивної праці в українській трудовій школі є спрямування на професіоналізм і профорієнтацію, збереження національних цінностей української етнопедагогіки, поєднання утилітарних й естетичних характеристик у результатах продуктивної праці.

Встановлено, що основними причинами гальмування розвитку продуктивної праці в українській школі радянського періоду були: русифікація української школи і нав'язування ідеї “політехнізму”, ігнорування традиційної зорієнтованості української трудової школи на “професіоналізм”, ліквідація особливостей української освітньої системи і централізація командно-адміністративного стилю управління трудовою політехнічною школою з єдиним директивним центром у Москві.

2. Виходячи з періодизації розвитку української педагогічної думки (за О.В. Сухомлинською), встановлено основні етапи організації продуктивної праці учнів загальноосвітніх шкіл.

I. 1920–1933 р.р. – етап романтизму продуктивної праці.

II. 1933–1958 р.р. – етап авторитарної політехнізації продуктивної праці.

III. 1958–1990 р.р. – етап гуманізації продуктивної праці в окремих школах педагогів-новаторів.

Новітній IV етап починається з 1990 р. і характеризується пошуком шляхів профілізації старшої школи та визначенням місця продуктивної праці у профільному навчанні старшокласників.

3. У процесі дослідження проблеми було вивчено та узагальнено новаторські підходи до організації продуктивної праці в авторських школах В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка в становленні і розвитку трудового навчання та виховання молоді.

Суть специфіки організації продуктивної праці у школі-лабораторії В.О. Сухомлинського полягає у дотриманні принципу наступності і неперервності – від вступу до завершення навчання у школі; у використанні міжпредметних зв'язків природничих дисциплін із продуктивною працею учнів; у використанні виховного і розвивального потенціалу продуктивної праці.

У процесі здійснення наукового пошуку нами встановлено, що розробка І.Г. Ткаченком змісту та форм системи трудового виховання школярів у Богданівській школі мала новаторський характер. Особливість продуктивної праці в ній характеризується професійною орієнтацією на сільськогосподарські спеціальності. Тут апробувалася цілісна система професійної підготовки учнів із нахилом до сільськогосподарської праці, було закладено основи проектно-цільового планування майбутнього працівника сільськогосподарського регіону; успішно реалізувалася ідея поєднання продуктивної праці учнів з різними рівнями виробничих досліджень; продуктивна праця використовувалася як ефективний засіб виховання колективізму та почуття інтернаціоналізму у спеціально створених педагогічних умовах інтернаціонального табору праці та відпочинку “Дружба”; перша учнівська виробнича бригада в Україні була створена в Богданівській школі.

У школі-толоці О.А. Захаренка організація продуктивної праці забезпечувалася різнобічним спрямуванням, орієнтацією на різні профілі підготовки старшокласників: сільськогосподарський, технічний, будівельний, обслуговуючий. Особливістю продуктивної праці у школі була участь старшокласників у розбудові школи спільно з учителями та батьками, у зміцненні взаємозв'язків із соціальним і господарським середовищем села Сахнівки. Гармонія розумових і фізичних сил особистості досягалася колективною продуктивною працею, що є актуальним для сучасних профільних шкіл України.

За основу організації продуктивної праці учнів у названих педагогічних системах українських педагогів-новаторів було взято досвід А.С. Макаренка, нові

педагогічні технології (школи-господарства, школи-толоки, школи з елементами сезонної праці).

У досвіді шкіл України 60–70-х роках ХХ століття мала місце значна перевага організації продуктивної праці за професійними напрямками “людина – природа” і “людина – техніка” порівняно з такими професійними напрямками, як “людина – людина”, “людина – знакові системи”, “людина – художні образи”.

4. У досліджуваній період розвитку української школи науково обґрунтовано перспективи трансформації досвіду продуктивної праці в сучасну профільну підготовку старшокласників. В умовах ринкової педагогіки особливого значення буде набувати праця школярів як навчальна, так і продуктивна, оскільки вона готуватиме майбутнього громадянина до життя і праці в умовах ринкової держави. Встановлено, що не тільки утилітарно-матеріальна, але й художньо-промислова продукція може бути результатом продуктивної праці, і це зумовлює актуалізацію нового напрямку продуктивної праці учнів – “людина – художні образи”, яка вимагає розробки теорії і практики художньо-промислової освіти, пов’язаної з українськими народними ремеслами і промислами.

Науково обґрунтовано перспективи трансформації досвіду продуктивної праці 60–70-х роках ХХ ст. у сучасну профільну підготовку учнів загальноосвітніх шкіл і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Воно пов’язане з методологічною настановою, що продуктивною є праця не лише в матеріальній сфері, але й у сфері послуг, духовній. Згідно сказаного, перспективним є залучення учнів до продуктивної праці за різними напрямками, а саме: “людина – художні образи”, актуалізація предметно-перетворювальної діяльності продуктивного типу різного змісту й характеру. Сучасна продуктивна праця, модернізована етнодизайном і профільним навчанням, може стати ефективним засобом профорієнтації і професіоналізму, проектної творчості і політехнізму, забезпечення суспільних потреб у компетентних працівниках, а також основою для розвитку ідеї ринкових освітніх послуг.

З переходом на 12-річний термін навчання актуальності набуває профільне навчання старшокласників, а тому перспективним може бути дослідження педагогічних умов організації профільного трудового навчання в умовах МНВК з урахуванням національних особливостей продуктивної праці. Окремих досліджень потребує організація продуктивної праці старшокласників, пов’язаної з профільним навчанням за напрямками “людина – природа”, “людина – техніка”, “людина – людина”, “людина – знакові системи”, “людина – художні образи”.

Список праць опублікованих, за темою дисертації

1. Макаrchук В.В. Продуктивна праця у досвіді В.О. Сухомлинського // Наука і освіта: Спецвипуск: “Василь Сухомлинський і сучасність” / За упоряд. і ред. М.Д. Антонця, А.М. Богуш. – Одеса, 2001. – С. 64–66.

2. Макаrchук В.В. Історія розвитку теорії поєднання навчання з продуктивною працею // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 157–162.

3. Макаrchук В.В. Проблема продуктивної праці школяра в педагогічній теорії України // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: Спеціальний випуск “До витоків становлення української педагогічної науки”. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 120–123.

4. Макаrchук В.В. Основні шляхи оптимального використання продуктивної праці в українській школі ХХІ століття // Збірник наукових праць Уманського

державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 137–142.

5. Макарчук В.В. Трудове виховання молоді як одна з головних засад у педагогічній діяльності Я. Корчака та І. Ткаченка // Збірник наукових праць: Спеціальний випуск: Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в ХХІ столітті. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 93–99.

6. Макарчук В.В. Трудове виховання у науковому здобутку В. О. Сухомлинського // Наукові записки. – Вип. 52. Ч. 2. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2003. – С. 125–128.

7. Макарчук В.В. Використання досвіду шкіл 60–70 рр. в сучасних новаторських середніх освітніх закладах // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 214–219.

8. Макарчук В.В. Продуктивна праця в досвіді виховної роботи А.С. Макаренка // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 190. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 109–115.

9. Макарчук В.В. Трудова підготовка у досвіді шкіл України 60–70-х р.р. ХХ ст. // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2004. – С. 219–225.

10. Макарчук В.В. Принцип природовідповідності як одна з головних умов трудового виховання особистості школяра // Вісник наукової лабораторії “Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття”: Вип. V. – Умань, 2001. – С. 23–26.

11. Макарчук В.В. Продуктивна праця у творчій спадщині І.Я. Франка // Збірка статей науково-практичної міжвузівської конференції викладачів “Проблеми розвитку регіонального бізнесу та управління”. – Вінниця, 2002. – С. 100–104.

12. Макарчук В.В. Творче використання досвіду В.О. Сухомлинського в умовах сучасної загальноосвітньої школи // Вісник наукової лабораторії “В.О. Сухомлинський і школа ХХІ століття”: Вип. V. – Умань, 2003. – С. 106–114.

13. Макарчук В.В., Мадзігон В.В. Продуктивна праця в українській школі: історія, перспективи розвитку. – К.: Генеза, 2005. – 169 с. (*Дисертанту належать I та IV розділи*).

Анотації

Макарчук В.В. Продуктивна праця в досвіді шкіл України (60-70-ті роки ХХ століття) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню основних тенденцій розвитку продуктивної праці учнів у другій половині ХХ століття, науковому обґрунтуванню доцільності використання позитивного досвіду організації продуктивної праці учнів 60–70-х роках ХХ ст. у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах України. Проаналізовано роль продуктивної праці у повноцінному розвитку особистості, виокремлено основні етапи розвитку продуктивної праці, співвідносно періодів розгортання української педагогічної думки у хронологічних межах ХХ ст. Сформульовано сутність поняття “продуктивна праця”. Узагальнено досвід роботи В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка з організації продуктивної праці учнів. Виокремлено сучасний досвід організації продуктивної праці у загальноосвітніх

школах і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів окремих регіонів із традиційними центрами художньо-промислового виробництва. Встановлено тенденції відродження українських національних традицій у трудовому вихованні сучасних школах, звернення загальноосвітніх шкіл до цінностей матеріально-художньої культури, тенденції до поєднання утилітарних технологій і сучасних видів дизайну у продуктивній праці учнів.

Ключові слова: продуктивна праця, взаємозв'язок навчання і праці, політехнізм і проектування, професіоналізм, профорієнтація.

Макарчук В.В. Производительный труд в опыте школ Украины (60–70-е года XX столетия). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

В диссертации осуществлен ретроспективный анализ становления и развития ученического производительного труда в опыте школ Украины.

На основе анализа педагогической, психологической, социологической литературы с учетом зарубежных и отечественных исследований производительного труда в диссертации предложено определение понятия “производительный труд”. В контексте украинской педагогической мысли определены основные этапы становления и развития производительного труда школьников, классифицированы его организационные формы. Рассмотрены философские, дидактические, методологические аспекты школьного производительного труда в условиях рыночных отношений.

Обращается внимание на преемственность опыта организации производительного труда А.С. Макаренка и педагогов-новаторов 60-70-х г. XX ст. Актуализируются особенности производительного труда школ-лабораторий И.Г. Ткаченка, В.А. Сухомлинского, школы-толоки А.А. Захаренка. Производительный труд рассматривался педагогами как важнейший фактор воспитания и развития личности.

Путем научной аргументации доказано возможности использования опыта отечественной теории производительного труда для организации профильного обучения в школе III степени, для профориентации учащихся на личностно ценностные направления трудовой деятельности. Большое внимание в диссертации показано на узость подхода к содержанию производительного труда, на преобладание в бывшей школьной практике утилитарно-материальной продукции за направлениями человек-природа, человек-техника. Производительный труд в его современном понятии характеризуется автором не только сферой материального производства, но и сферой науки (“человек - знаковые системы”), сферой услуг (“человек - человек”), духовной сферой (“человек – художественный образ”).

Определены и сформулированы, причины сдерживающие развитие производительного труда в украинских школах советского крени. Своеобразным предостережением от ошибок для современной национальной школы является имевшая место в прошлом игнорирование традиционной ориентации украинской трудовой школы на профессионализм, национальных вариантов развития школьного производительного труда.

Выделены характерные особенности эмпирического опыта производительного труда в 60-70-х годах XX ст. украинской трудовой школы: направленность на

профессионализм и профориентацию, преобладание значения художественно-промышленного производительного труда, воспитательная и развивающая функция ремесел, украинских этнических трудовых традиций. Намечены перспективы развития современного производительного труда. С этой целью актуализирован передовой опыт производительного труда общеобразовательных школ отдельных регионов Украины с традиционным художественно-промышленным производством.

Отмеченная тенденция к возрастанию украинских национальных традиций в трудовом воспитании, обращении учебных заведений к ценностям материально-художественной культуре, к объединению утилитарных технологий и современных видов дизайна в содержании школьного производительного труда рассматривается как эффективные условия внедрения в практику массовой школы продуктивной педагогической технологии.

Ключевые слова: производительный труд, взаимосвязь обучения и труда, политехнизм и проектирование, профессионализм, профориентация.

Makarchuk V.V. Productive labour in Ukrainian schools' organization (60–70-s. XX century). – Manuscript.

The thesis on competition of the scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 - general pedagogics and history of pedagogics. – National Pedagogical University named M.P. Dragomanov, Kyiv, 2006.

The work is devoted to the main tendencies investigation of the pupils' productive labour development in the 20-th century. Using a positive experience of the productive labour organization in the 60-70-s in Ukrainian modern comprehensive schools is scientifically substantiated.

The personal-centered approach of pupil's productive labour in Ukrainian schools of the 60-70-s is noticed in author's schools of V.O. Sukhomlinsky, I.G. Tkachenko, O.A. Zakharenko.

The meaning of the term "personal-centered productive labor" has been explained. Social usefulness and personal-centeredness of productive labour have been viewed as interwoven. The great significance of polytechnic approach and projecting, professionalism and professional skills are emphasized. The modern approaches of connecting the productive labour organization in comprehensive schools and professional training centers of certain regions with traditional centers of artistic-industrial production have been picked out.

The dissertation emphasizes the tendency of Ukrainian national traditions revival in the labour activities resulting in turning comprehensive schools to material and artistic culture. It has been noticed that utilitarian technologies tend to interact with modern forms of design in the pupil labour activity.

Key words: productive labour, interconnection of education and labour, politechnizm and projecting, professionalism, professional orientation.